

دوس - مۇخاممەت اولكى

Отдельный фонд

قازاق - قرغز تيلنده گى
سينگارمونىيزم زاگى

Х. Досмухамедов,

СИНГАРМОНИЗМ

В КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ.

Пособие по родному языку
для работников просвещения.

ТУРКЕСТАНСКОЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ
ИЗДАТЕЛЬСТВО.

Ташкент, 1924 г.

تورکستەن باسبا
سوز تاراتۇۋ -
ماخكاماسى تاچكەنت
1924 جىل.

ОПИСАНО
Книжная палата
УзССР

خاليل موس - مۇخاپپەت اۋلى

قازاق - قرغز تيلندە گى
سينگارمونىزم زاگى

Х. Досмухамедов

СИНГАРМОНИЗМ
В КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ.

Пособие по родному языку
для работников просвещения.

ТУРКЕСТАНСКОЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ
ИЗДАТЕЛЬСТВО
Ташкент 1924 г.

تورکستان رەسپوبلىكىگە سىنىك
باسما موزتاراتۇچى ماخكەمەسى
تاشكەنت 1924 جىل

قازاق - قرغز تلىندەگى سېنگارمونىيىزم زاڭى.

قازاق - قرغز جۇرتى اويانغاننان بەرى مادانىيەت بايگىلىندە
الگەرى كەتكەن جۇرتقا جەتۋەك قامن قلىپ جاتىر. مادا -
نيەتەك نەگىزى بىلم . بىلمگە تىل آرقىلى جەتپەلەدى. بىلمدى
جۇرتدارەك تىلى باى بولادى.

اويانغان جۇرت قارغىندى كەلەدى. اەلەستەگەن مۇراتقا
جەتۋەك، كويىنە آلىدى - آرتىنا، جان - جاغىنا قارامى،
اەكپىندەيدى. آدەت، زاك، تىل سەكەلدى اوزىندەگى باردى كەمگە
ساناب، سولاردى جىلدامىراق كوئىلدەگىدەى اوزگەرتۋەك
سالىنادى. جايى مەن تەرگەپ، آقپىرنداب تەكەرۋەك تالپىنغان
جۇرەك سابىر بەرمەيدى. قارغىندى جارسىدا، اەكپىندى جۇمىدا
ادلەك اەلدىگىنە نەگىز بولاب تۇرغان نارسەلەردەك - دە آبايلا -
ماسدان اوزگەرب كەتەتىنى بولادى. مادانىيەت قۇۋغان جۇرتەك
اەك آلىدى مەن، تىلى اوزگەرمەكچى. جەتەن كىرگەن بىلم
مەن، آدەت مەن، زاك مەن جاڭاقدارغا اۇغم بەرەن جاڭا
سوزدەر كەلمەكچى. بىلمگە كىرگەن جاڭا سوزدەردەك كويى

جالقى ءسوزدك تۇبىرىندەگى دىسداردك برەۋى جوۋان
بولاب، برەۋى جيگچكە بولاب، اەچ ۋاقتدا اەسىتلمەيدى.
قازاقدك نەگىزگى جالقى ءسوزىنك تۇبىرىندە جوۋان دىسدار
مەن جيگچكە دىسدار آراسىب اۋچىرامايدى. بر سوزدك
اچىندەگى دىسداردك بارىنك برەۋى داۋىس بەن (نەجوۋان نە
جيگچكە اۋىقاسىب آيتىلۋىن بىلم تلىندە سىنگارمونىيىزم ئيدى.
سىنگارمونىيىزم دەگەن ءسوز قازاقچا آيتقاندا اۋندەستەك،
اۋىقاستىق دەگەن ماغانادا.

سىنگارمونىيىزم تۇرك ءتلىنك آيرىقچا اوزىندە بىكەن
خاسىيەتى تۇرك تىلدەرىنك كوپى (استانبۇل تۇركدەرى. قازان
نوغازى، سارت - اوزبەك تاغى تالايىلار) تۇرك ايمەس خالقداردك
ءسوزن كوب آغاندىقدان جەت جورىتدارغا كوب آراسقاندىقدان
اوسى آيرىقچا خاسىيەتىنەن آيرىلىپ قالب اوتر. اوسى كوندەردە
قازاق - قرغز سەكلىدى چەت جورىتدار مەن جاريتىپ آراسىباي
ناغز تۇركىدى ساقىتاغان اەلدەردك تىلدەندەغانا سىنگارمونىيىزم
زاڭى اوزگەرمەسەن قالب اوتر.

ءبر قاتار بىلگىچەردك اوينچا سىنگارمونىيىزم داۋستى
دىسداردك اۋندەس بولاب، اۋىقاسىب، ءبر داۋىس بەن (نەجوۋان
نە جيگچكە) آيتىلۋىنلن چىعادى. داۋستى دىسدار قالاي آيتىلسا،
داۋىسىز يا جارتى داۋستى دىسدار سولاي آيتاماقچى. ءبر

اولىگىگە آلتان مادانىيەتتى جۇرتتىڭ سوز دەرى بولماقچى.
اوسى كۈنگى قازاقتىڭ آدەببەتتە چەتتەن كىرگەن سوز دەرى
اوتە كۆپەيىپ كەتتى. توڭگىرىسدەن سوڭقى چىققان جورنال
گازەتتەردىڭ *اچى تولغان جات سوز* بىلم، اوقۇ آدەببەتتى - دە
جات سوزگە بايىدى. زامانىمىزداغى كۆرگەنمىز - دە
جات سوز دەردەن قۇر ادمەس.

اوقىتۇچىغا - دا، اۆيرەنۋچىگە - دە، اۆكتەۋچىگە - دە،
جازۇچىغا - دا، بىلىدىگە - دە، بىلمەسكە - دە، چەچەنگە - دە
آفتىغا - دا، جات سوزسىز كۈن اەلتە آلايتىن زامان تۇۋدى.
توپان سۇۋىنداي قابىتاب تىلىمىزدى جات سوز دەرى باسب
بارا جاتقان مەزگىلدە اەسكەر امدى اومىتتىلۇغا آينالغان تىلىمىزدىڭ
بىر نەگىزگى زاڭن اەسكە سالغىمىز كەلەدى.

تۈرك تىلى جالغامالى تىل جالغامالى تىلدەگى سوز -
دەردىڭ تۇبىرى اوزگەرمەيدى. سوز آياغىمىز جالغانغان
قوسمىچالار ارقىلى اوزگەردى. قازاق - قرغز تىلى تۈرك تىلىنىڭ
بىر تاراۋى. سوندىقتان قازاق - قرغز سوز دەرى - دە تۇبىن
اوزگەرتبەي آياغىمىز قوسىلغان جالغاۋ مەنەن اوزگەردى.
بۇل زاڭ «تىل - قۇرالدان» بەلگىلى.

قازاق - قرغز سوزىنىڭ تۇبىرى نە سولامايى مەن
جۇۋان آيتىلادى، نە سولامايى مەن چىكچكە آيتىلادى.

«بر سوزدك يا جۇۋان يا جىگچكە بولب اهكى» تۇرلى
آيتىلۇى قازاق - قرغز تلىندەكى «آردىبىسك» «بر اهسە
جۇۋن»، «بر اهسە جىگچكە بواب قوس آيتىلۇىنان.
دېس جۇۋان آيتىلغاندا «تلك» تۇبى مەن آيتىلىپ تاماقدان
(كومەيدەن) چىققانداى بولب سەزىلەدى؛ سول دېس جىگچكە
آيتىلغاندا «تلك» اۇچى مەن سويلەنگەندەى بولب آۋزدك
آلدڭى جاغىنان چىققانداى بولب سەزىلەدى. داۋىستى
دېسداردا بۇل آنق بايقالادى، داۋىستىز يا جارتى داۋىستى
دېسداردا «دۇدامال سەزىلەدى.

بۇل كۈندە بىزدك تلىمىزدە جالغىز «ه» دىيىسىنان باسقا
بارلىق دېس قوس آيتىلادى. اوسى كۈنگى «ه» دىيىسى «آ»
دەن «يە» دەن تۇۋسا كەرەك. سوڭى اەكەۋى-دە قوس دېس.
«سوزدك فسقاسى قازاق تلىندەكى دېسداردا جۇبتىق يا قوستىق بار.
بۇل اەسكى تۇرك تلىنك زاتى.

«مىسال» اۇچىن داۋىستى دېسداردى تەرگەلك. «ه» «نى
چىغارغاندا قازاق - قرغز تلىندە سەگىز «تۇرلى آيتىلاتىن تورت
داۋىستى دېس بار. بۇلاردىڭ جۇۋان «تۇرى مىنلار: آ -
(آلم، ماس)، و - (اور، تور)، ۇ - (اۋر، تۇر)، يە - (الغال،
سىز). جىگچكە تۇرلەرى مىنلار: آ - (آلم، ماس) نو - (اور -
«تور)، ۇ - (اۋر، «تۇر)، يە - (الەك، «سىز).

سوزدك اچىندەگى داۋىستى دېسدار بويىگىب اوڭىكە دېسدارغا
آن بىرەدى، داۋىسىز يا جارتى داۋىسى، دېسدار ءوز الدىنا ءون
چىغارا آلايدى. داۋىستىلاردىك بىر گەن آن-غانا اۋستايىدى. داۋىستىلار
سوزدك قالاي آيتىلۇن بىلەب تۇرغان اۋىغارۋچىلار، آنچىلەر.
داۋىسىزدار مەن جارم داۋىسىدىلار بۇلاردىك سۆڭىنىنا اەرگەن
داۋىسىز نو كەرلەرى بولب چىغادى.

سوندقدان سىنگارمونىيىزم زاتى داۋىسىدىلاردىك گارمونىدەسۇ
زاتى يا داۋىسىدىلاردىك گارمونىيە زاتى دەب - دە آيتىلادى.
بىزدىك اويىمىزچا سوزدەگى داۋىستى يا جارتى داۋىستى
دېسدار ءونسىز مۇددە ساقاۋ اەمەس، بۇلاردىك آز - دا بولسا، داۋىسى
بار. بۇلار قوستاۋچىلار، بىر - اق بۇلاردىك داۋىسى داۋىستىلار
دىكىندەى آچىق اەمەس، ساڭراۋلاۋ اەستىلەدى. سوزدى آنىكە،
سوز اچىندەگى دېسداردى قوسىلىب آن آيتۇچى ادامدارغا
بالاۋغا بولادى. ماسەلەن: بىس كسى قوسىلىب آن سالىسا، بىر
اەكەۋىنىك - غانا داۋىسى آنق - اەستىلەدى - دە، اوڭىگەسىنىك
داۋىسىدارى ءۇدامال بايقالادى. سوندقدان بىز داۋىسىدىلار
گارمونىيەسى دەگەننىك اورنىنا دېسدار گارمونىيەسى دەب
آيتقانىدى دۇرس كۆرەمىز.

قازاق - قوغزدىڭ سوزىندەگى دىسدار اۋىقاسىب اندەسەب
آيتىلاتىن بولغاندىقدا، سوزىندەگى «آر» خارقەردىڭ آلدىنا
دايە كىچى قويۇدىڭ كەرەگى جوق بولدى، بۇتىن سوزدىڭ
آلدىنا جالغىز دايە كىچى قويىلسا - دا جەتەتىن بولدى. قولدانغان
دايە كىچىمىز سىنىگار مۇنىيىزم زاڭىنان تۇتۇپ اوتىر. دايە كىچىنىڭ
ماغىناسى اوسى. مۇنى اۋىقاسقا كەرەك.

سىنىگار مۇنىيىزم زاڭى تەلەپىندەگى دىسداردىڭ تاڭبا-
لارنى اەكى اەسەدى ازايتىپ جازۇعا كۆپ جەڭلىك
بەرب اوتىر. دۇرىسندا «ق» مەن «غ» دىيىسىنىڭ جىڭچىكە
«تۇرن» «ق» «غ» قىلىپ تاڭبالاۋ كەرەك اەدى. ك، مەن
گ خارقەردىن تاستاۋ كەرەك اەدى.

«ق» مەن «غ» نىڭ جىڭچىكە «تۇرن» بەلگىلەۋگە آغان
«ك» مەن «گ» بىر جاغىنان خارقەردىڭ سانى كۆپە-
يتسە - دە اەكىنچى جاغىنان دايە كىچىنى ازايتۇعا سەبەب
بولىپ اوتىر. اچىندە ك، گ، ە تاڭبالارى مەن بەلگىلەنگەن
دىسدارى بار سوز: سىنىگار مۇنىيىزم زاڭى بويىنچا «آر»
قاچان - دا جىڭچىكە آيتىلماق. مۇنداي سوزدەردىڭ آلدىنا
دايە كىچى قويۇدىڭ كەرەگى جوق. سوندىقدا قولدانغان
ك، مەن گ خارقەردىن قولدانا بەرۋ كەرەك.

داۋسىدىلاردان باسقا قازاق - قرغز تلىندە اون بەس داۋىسىز
دېس بار، اەكى جارتى داۋستى دېس بار. (ۋ، ى) سونى مەن
قازاق - قرغز تلىندە بەس داۋستى (بىرى جىڭچىكە تورتەۋى
فوس)، اون بەس داۋىسىز، اەكى جارتى داۋستى دېس بار.
داۋىسىز، جارتى داۋستى دېسداردۇڭ - بارى - دە فوس،
قازاق - قرغز دېسدارن تاڭبالاۋ ئۈچن كىچىكەنە اوز گەرتىب
آرابدۇڭ خارفدەرن آلدق. آراب تلىندە - دە چالا فوس -
دېسدىق بايقالدى، آلبىيىندە كەى بىر دېسداردۇڭ - جۇۋان
تۇرن جىڭچىكە تۇرن آيرى بەلگىلەگەن تاڭبالارى بار.
قازاق - قرغزچا «آلفى» تۈزەگەندە آرابدۇڭ آلفىيىندەگى
فوس - دېسدىق تۇتاسى مەن آلتىغان جوق، جازۇدۇڭ - جەڭلىدە -
نەتن جولى بايقالدى. قازاق - قرغزدۇڭ آلفىيىندە آرا -
بدۇڭ فوس - دېستىغى اەكى دىيىسى تۇوراسىندا - غانا قولدانلدى.
«قىغ» خارفدەرى اەكى دېسدىڭ جۇۋان تۇرلەرن تاڭبالاۋ
ئۈچن ك، گ خارفدەرى سول اەكى دېسدىڭ - جىڭچىكە
تۇرلەرن تاڭبالاۋ ئۈچن آلتىدى. اوڭىكە آلتىغان خارفدەر
دېسداردۇڭ - جۇۋان تۇرن بەلگىلەدى. دېسدىڭ - جىڭچىكە
تۇرن بەلگىلەۋ ئۈچن جۇۋان تۇرن بەلگىلەگەن تاڭبالىك
آلتىنا دايەكچى () قويىلاتىن بولدى.

قازاق - قرغزدك اوزينه مەنچىكتى، تۇبكى سوزدەرىندە بۇلار -
دان باسقا جالغاۋلار جوق. *ئىل - قۇرال - دا اوسىنى ايتادى.
چەتەندەن كەلگەن سوزدەردە: *دا، *ندا، *دان، *نان، *لار،
*دار دەگەن جالغاۋلار بار دەۋچىلەر گە تىلەمىز گە كىرگەن جات
سوزدەردى تەكسەرگەندە جاۋاب بەرمەن.

جالغاۋلار ايرىقچا *سوزامەس، *سوزدك مۇچەسى، بۇۋى.
اوز آلدىنا ايتقاندا بۇلاردا ماغىنا جوق، سوندىقدان بولەك
ايتىلمايدى.

قازاق - قرغز تىلىندەگى جالغاۋلاردك جالغاسقان تۇبىرى مەن
اۋىقاسىب، آندەسب سويلەندىتۇندىگى *انىق. جىگىچكە تۇبرگە
جۇۋان جالغاۋ ياجۇۋان تۇبرگە جىگىچكە جالغاۋ اەچ
ۋاقتدا قوسىلمايدى.

جالغاۋ سىنگار مونىيىرم زاڭى مەن جالغاسادى. تاۋەلدەدەردە
جالغاۋلاردك *ازى مەن *جۇرب سىنگار مونىيىرم زاڭىنا
كونەدى.

جىكتەۋدەگى جالغاۋلار اوتەكوب، *آررايدك جالغاۋى باسقا
بولادى.

*آررايداغى جالغاۋلاردى *آلب تەكسەرب قاراساق جىكتەۋ -
دك دە سىنگار مونىيىرم زاڭى مەن جورەتەندىگى *انىق بايقالادى.

جوغارغى آيتلغاننىڭ بارى سوزدڭ تۇيىرى
تۇۋرالى. قازاق - قرغز تىلىدەكى سوزدڭ - تۇيىرى سىنىگار -
مونىيىزم زاكىمىنا باغىناتىنىنى ائق. اەندى جالغاۋلارغا،
تۇۋندى سوزدەرگە كەلەك.

قازاق - قرغز تىلىدەكى سوزدەرڭ تۇيىرى اەچ ۋاقتدا
اوزگەرمەيدى. قازاق - قرغز سوزى اوزگەرگەندە آياغىنا
جالغانغان قوسمىچالار آرقىلى اوزگەردى.

تىلىمىزدەكى قوسمىچالار: 1) جالغاۋ، 2) جۇرناق، 3) جىكەۋ
بولب بولىنەدى. بايقاب قاراساق جالغاۋلار سوزدڭ تۇيىرىدە
اۇيقاسادى. سوزدڭ تۇيىرى جۇۋان آيتىلسا جالغانغان
جالغاۋدا جۇۋان آيتىلادى. سوزدڭ تۇيىرى جىكەۋكە آيتىلسا
تركەلگەن جالغاۋدا جىكەۋكە آيتىلادى. سوندىقتان
جالغاۋلار قوس بولادى.

تىلىمىزدەكى جۇۋان آيتىلاتۇن جالغاۋلار مىنالار:
1) نڭ، دڭ، 2) غا، قا، آ، نا، 3) دى، ئى، ن، 4) دا، ندا،
5) دان، نان، 6) دار، لار.

بۇلاردڭ جىكەۋكە آيتىلاتۇن جۇبارى مىنالار: 1) نڭ،
دڭ، 2) كە، گە، د، نە، 3) ئى، دى، ن، 4) دە، ندە،
5) - دەن، نەن، 6) لەر، دەر.

جازاين - جۇرەين، جازامن - جۇرەمن، جازاسن - جۇرەسن،
جازادى - جۇرەدى.

مۇنداي اۋالگىنىڭ تالايىلارن كەلتىرۈگە بولادى.
سېنگارمونىيىرم زاڭى كوسەمچە، ەسەمچە ەتسەكەردە
آيقن بايقالادى.

تۇبردك - جۇۋان جىڭچكە آيتىلۋىنا قاراي اۋنەمدى
كوسەمچەدەگى جالغاۋلار «آ» يا «ە» بولادى، (جازا-بەردم،
جورە-بەردم). نىيەتتى كوسەمچەدەگى جالغاۋلار «غالى»
يا «گەلى» بولادى: جازغالى تۇرمن، جۇرگەلى تۇرمن.

اوتسكەن چاقتق ەسەمچەدەگى «غان» (قان) «يا» گەن
(كەن) «دە گەن جالغاۋلاردا سېنگارمونىيىرم نواق بايقالادى:
جازغان، آيتقان، جۇرگەن، كورگەن، كەتسكەن.

اۋىغارندى ەسەمچەدەگى «آنۇن» (جازاتۇن). «ەتۇن»
(كۇرەتۇن) دە گەن جالغاۋلاردا سېنگارمونىيىرمگە باغىغان.
اۋىغارندى ەسەمچەدەگى «آنۇن»، «ەتۇن» جالغاۋلاردك ناغز
دۇرس قالپى «تۇغن»: جازا-تۇغۇن، بارا-تۇغن، جۇرە-
تۇغن، كورە-تۇغن، تاغى تالايىلار.

اۋىغارندى ەسەمچە نەگىزىندە ەكى سوزدەن قۇرالغان.
ەتلچە بەرلەنگەن ۋاقتدا ەسەمچەدەگى ەكى سوز قوسىلىپ،
بەر سوز بولۇغا بەيمەدەلگەن.

قازاق - قرغز تىلىندە گى اەستىكىڭ تۇيىرىن يا تۇقىلىن تابۇ
قىيىن اەمەس.

اەستىكىڭ بولامدى تۇرىن جە كەچە جىكتە گەندە بىلىك
رايدىڭ. اە كەنجى جاغىنا آرناغان سوز، سالت، آمساباقتى
اەستىكىڭ تۇيىرى بولادى، او كىگە اەستىكىڭ دەردىڭ
تۇقىلى بولادى.

«اولىكى اۇچۇن مەننى كەلتىرەمىز: سال، تۇر، جارس،
ناران، تۇرغز، آلدز، جە گل، سوغستر، جۇلقىلا، اۇيقتا تىگىرا.
اەستىكىڭ، آر رايداغى بولامدى بولامىز تۇرىن اۇچ
جاق، اەكى آيرىس، اۇچ چاق بوينچا جىكتە گەندە، اەستىكىڭ
جالغاۋلاردىڭ تۇيىرى، تۇقىلى مەن آندەس اە كەندىگى اتق
بايقالادى.

جىگىتكە تۇبرگە يا تۇقلىغا جىگىتكە جالغاۋ، جۇۋان
تۇبرگە يا تۇقلىغا جۇۋان جالغاۋ آرناغان. جىكتەۋدە اەچ
ۋاقتدا جۇۋان تۇبرگە (تۇقلىغا) جىگىتكە جالغاۋ يا
جىگىتكە تۇبرگە (تۇقلىغا) جۇۋان جالغاۋ قوسالمايدى.
جىكتەۋدە سىنگارمونىيىزم سونچاما مقتى، تۇبرمەن جالغاۋ-
دىڭ آراسىنداغى دانە كەردىبىسدا تۇبرگە آندەس كەلەدى.
«اولىكى اۇچۇن «جاز» «جۇر» دەگەن سوزدەردى اتالاق

چن جۇرناقداڭ بارى قوس بولادى. جۇۋان تۇپىرگە
ياتۇقلىغا جۇۋان تۇرىدە جالغانادى، جىڭچىگە تۇپىرگە
ياتۇقلىغا جىڭچىگە تۇرىدە جالغانادى. بۇل تۇۋرالى اسىياتداڭ
كەرەگى جوق.

ئىل - قۇرالدا مېناداى چن جورناقدار كورسەتلىگەن.
ايسەمدەردە: چى (چى)، لق، دق، تق، (لك، دك، تك)، چىلق
(چىلىك)، چل (چل)، چق (چك)، چا (چە)، قۇى (كۇى، گۇى)
لى، دى، تى، (ئلى، ەدى، ئتى)، سىز، (سىز)، لاس، داس، تاس،
(لەس، دەس، تەس)، چاك، (چەك)، آ، (ە)، لا، دا، تا (لە، دە،
تە)، غار، قار، (كەر)، سن (سەن)، چىلا (چىلە)، داى (دەى)؛
داغى (دەگى)، آر (ەر)، غل (گل)، لاۋ، داۋ، تاۋ (لەۋ، دەۋ، تەۋ)؛
اەتسەكەدەردە: س، ن، در (ئو)، ل، ت، تىتر، سىتير،
قر، غز (كەز، گەز)؛ فىلا، غىلا (كىلە، گىلە)، كفىرا (كەكىرە)،
ۋ، م، س، چ، قىچ، غىچ (كىچ، گىچ، ۋىچ، غى (گى)، ق
(ك)، فن، غن (كن، گن)، ما (مە)، با (بە)، مال، باقل (بەكل)
ماقل (مەكل)، آق (ەك)، ن، لق (لك)، ۋل (ۋۇل)، مان (مەن)؛
بۇلارداڭ بارى قوس آيتىلەدى، سىنگار مونيىزىمگە تواق كۈنەدى.
اەتسەكەدەگى آلاچقى اون جۇرناق تۇقلىداغى اداس جۇر-
ناقدارى. تۇقلىداڭ ئوزى - دە سىنگار مونيىزىم زاڭمىنانولق باغىنەدى.
ئىل - قۇرالغا كىرمەگەن چن جۇرناقدار كۈب:

«تۇغن» دەگەن سوز اونەمەين قاتتى آيتىلادى. آلدنداغى
جۇۋان سوز بىن بىر كىتىر ب آيتۇغا بولسادا، آلدنداغى
جىكچكە سوز بىن بىر كىتىر ب آيتۇغا بولمايدى. اەكى سوزدەن
بىر سوز تۇۋغزغاندا سىنگارمونىيىزم زاكىنا خىلاب كەلمەس
«اۇچۇن» «تۇغن» دەگەن سوز توك كۇيىنەن اوزگەرب
قۇيقلجىمالى «تۇن» دەگەن جالغاۋ بولغان.

سىنگارمونىيىزم تىلىمىزدىك نەگىزگى زاكى اەكەندىگىنە
«تۇغن» اوزگەرب «تۇن» غا يا «تۇن» گە آينالغانى ائق
دالەل. مونىك جايىندا آلىمىزدا آلى سويلەر مەز.

كوسەمچە مەن اەسمچە. اەستەكەردىك بولامدى تۇرلە.
رىدە بولامىز تۇراەرىدە سىنگارمونىيىزم زاكىنا ائق باغىنادى.
اەندى جۇرناقدارغا كەلسەك مۇندادا جالغاۋلار تۇۋرالى
آيتقانغا جولىغامىز.

قازاق - قرغز تىلىندەكى جۇرناقدار اەكى تۇرلى:
بىرى چن جۇرناق، اەكنچىسى چالا جۇرناق. چن
جۇرناق سوزاەمەس، آيرقچا آيتلغاندا ماغىناسىز بولادى،
سونىقدان بۇلار اوز آلىدىنا بولەك آيتلمايدى. چن جۇرناق
سوزدىك بۇۋىنى، مۇچەسى.

قازاق - قرغز تىلىندە چن جۇرناقداراوتە كوب، بۇلار
سوزدىك ماغىناسىن اوزگەرتىپ تۇۋىندى سوزدەر تۇۋدىرادى.

بۇ كۈن دە جوق. آغاچنى جۇۋان تۇرى آغا (آقا) بولسا كەرەك.
 2) نىكى (دىكى، تىكى) دە گەن قوراما جورناق. بۇل «نك» (دك)
 دە گەن جالغاۋمەن «كى» دە گەن جورناق دك قوسىلۋىنان تۇۋغان.
 نىكى (دككى)، نىكى (دككى) اوز گەرب نىكى (دىكى) بولغان.
 نىكى جورناق دك جىكچكە تۇرى، جۇان تۇرى نىقى.
 بۇ دك تىلىمىز دە جۇۋان تۇرى بۇ كۈن دە جويىلغان، ايتىلمايدى.
 نوغاي تىلىندە بۇل جورناق دك اەكى تۇرى (نىقى، نىكى) اوسى
 كۈندە دە ايتىلادى.

«نىكى» قازاق تىلىندە جورناق دك چن خاسىيەتىنەن
 ايرىلىپ قوسالقى سوز گە جاقىنداغان.

3) غانا تۇرن چن جۇزناق اەدى، جىكچكە تۇرى
 گەنە، (گانا، گەنە) اەدى. گەنە بۇل كۈندە قازاق تىلىندە ايتىلمايدى،
 جويىلغان. غانا جۇيىنان ايرىلغان سوك چن جورناقتىدان دا
 ايرىلغان. بۇ كۈن دە قوسالقى سوز ايرەتندە ايتىلادى.

4) كۈنەم (پايدا، كۈنەم، ماس، كۈنەم، قاس، كۈنەم).
 كۈنەمنىڭ جۇۋان تۇرى جوق، سوندىقدان چالا جورناق
 يا قوسالقى سوز ايرەتندە سويلەنەدى.

تىلىمىز گە جات تىلدەردەن (پارسىدان) كر گەن جورناق.
 داربار: كەر (گەر)، 2) خور، 3) پاز. جات تىلدەن كر گەن
 جورناقدار چالا جورناقدار غا قوسىلادى، بۇلاردا قوسدىق جوق.

(1) لىدىرق - لىدىرك (تابالدىرق، ساغالدىرق تۇملىدىرق،
كوزلىدىرك، اوملىدىرك)؛

(2) ئىقى - ئىكى، ئىقى - ئىكى (سالبيرا ئىقى، آستىقى،
بولدىرىقى، اە ئىكەيلىكى، اۋستىكى، اوستىكى).

(3) قاق - كەك، غاق - گەك (جار غاق، قۇر غاق، چور قاق،
پەكەك، الگەك، اۋر كەك، اسكەك).

(4) قاي - كەي، غاي - گەي (بالاقاي، قاراغاي، اە ئىكەي،
آچەكەي، اۋ ئىكەي، نايىزاغاي، جۈنەكەي).

(5) قام - كەم، (قالقام، سالقام، جور كەم، كور كەم، ايىكەم، جەكەم).

(6) آۋ-ئەۋ، (قېيناۋ، جېيناۋ، كورنەۋ، اەرنەۋ، كەرنەۋ).

(7) ماڭ-مەڭ (قەلەڭ، كۈلەڭ)

(8) تاغى ئالايلار.

جورناقەڭ بارن ئىزىب جاتۇ بۇل جەردە اورن اەمەس.

ئىز - اق جورناقەڭ بارن تولق قىلىپ جېيناۋ كەزەكتى
جۈمەتەك ئىزى بولىۋى كەرەك.

چالا جورناق دەپ ماغىنالى سوزدەن اوز كەرب جورناق
قالىقا تۇسكەن سوزدى يا جورناقەڭ چن خاسىيەتىنەن
آيىرىلىپ قوسالغى سوزەك قالىيىنا اۋدارلغان جورناقەڭ آيتامىز.

چالا جورناقەڭ قازاق قورغىز - تېلىندە آرنى (1) اەكەدەگەن

چالا جورناق «آكە» دەگەن سوزدەن اوز كەركەگەن، جۈۋان تورى

كەر (گەر) جۇرناق چن جۇرناقغا اسەبتەلینەدى،
سوندىقدان تۇيىرىمەن بىرگە جازىلۇى كەرەك.
جازۇدۇك اوسىنداي قاغىداسى سىنگارمونىيىزم زاكىنان
چىغىب اوتر.

دەمەۋلەردە دە سىنگارمونىيىزم زاكىنى بايقالادى. سوراۋ
دەمەۋدۇك جۇۋان تۇرلەرى: ما، با، دا، جىكچكە تۇرلەرى
مە، بە، دە.

دەمەۋ الدىڭى سوزبەن اۇندەسەدى. الدىڭى سوز
جۇۋان بولسا دەمەۋدە جۇۋان ايتىلادى، الدىڭى سوز
جىكچكە بولسا دەمەۋدە جىكچكە تۇردە ايتىلادى. اولگى
«اۋچۇن: اۇرسىم - با، سوكىم - بە، اوقىي - ما، جۇر - مە،
«دا» دەگەن دەمەۋ جۇۋان ايتىلاتۇن سوزدۇك سو -
كىنان قويىلادى. ماسەلەن: مالدا، قۇسدا، ادامدا سوت -
امۇچىلەر توپنا كىرەدى. «دە» دەگەن دەمەۋ جىكچكە ايتىلا -
تۇن سوزدۇك سو كىنان قويىلادى. ماسەلەن: مەندە، سەندە
آدامبىز، كوزدە، بويىرەك دە جۇرەك دە، ايچەك دەدە نەدەگى
مۇچەلەر.

يىزدۇك كەي بىر جازۇچىلار يىمىردا مەنەن دەنۇك قاي اورىندا
قالاي قويىلاتىنىن چاتاستىرا بەرەدى. «قازاق تىلى»، نۇك تالاي
ساندارىندا ايرەتسىز. «دا»، مەن «دە» نۇك چاتاسىب جورگەنن
بايقادى.

كەر (گەر) اونەمەين جىڭچىكە آيتىلادى. آلدنداغى قوسىلا-
تۇن تۇبر سوزى جىڭچىكە بولسا دۇب دۇرس بولب سىنگار
مونىيزم زاڭى مەن جۇرە-بەرەدى (اس-كەر=اسكەر).
آلدنداغى قوسىلاتۇن تۇبىرى جۇۋان آيتىلا تۇن سوز
بولسا بۇل سوزدى «كەر» جىڭچىكەرتب آلب قوسىلادى:
ساۋدا-گەر=ساۋدەكەر، خايلا-كەر=خايىلەكەر ياغىنى
آيلا-كەر=آيىلەكەر، جۇمس-گەر=جۇمس-كەر=
جۇمسكەر، تاغى تالاي اۋلىكى كەلىترۇگە بولادى.

كەر(گەر) جۇرناق جات ئىلدەن كەلگەن چالا جۇرناق
بولسا دا بۇ كۈندە چن جۇرناققا آينالب بارادى.

پاز(اسەم-پاز، اونەر-پاز) اونەمەين جۇۋان آيتىلادى،
تۇبر سوز بەن آندەسبەيدى. خور(پارا-خور، آلم-خور،
جەم-خور) اونەمەين جۇۋان آيتىلادى. بۇدا آلدنداغى
سوزبەن آندەسبەيدى.

جۇرناقدار تۇۋرالى آڭگىمەنى قورتقاندا مەيناداي جازۇ
قاغىداسى تۇۋادى:

(1) چن جۇرناقدار سوزگە قوسىلىب جازىلۇى كەرەك،
چالا جۇرناقدار تۇبر، سوزگە جالغاسىباي سىز قىچامەن
بولىنب جازىلۇغا كەرەك.

سوراۋ دەمەۋدۇڭ سوڭىدا اە كەن دە گەن سوز كەلسە قاتار
تۇرغان اەكى داۋىدى دىيىس بىرىگىب آيتىلادى، سوندىن
مە كەن، مە كەن دە گەن سوز تۇۋادى. ماسەلەن: باراما - اە كەن،
جورەمە - اە كەن دە گەن سوزدەر بارامە كەر، جورەمە كەن بولب
آيتىلادى، مە كەن، مە كەن، ولب آيتىلسادا باراما - اە كەن، جورەمە
- اە كەن دەب جارۋ كەرەك. سىنگار مونىزم زاڭى اوسىلاي قىلب
آيىرب جازۋدى دۇرستايىدى.

تۇۋىدى دەمەۋلەردىڭ كدى بىرەۋلەرىدە سىرتدان قاراغاندا
سىنگار مونىزم زاڭى دۇدامال بايقالغانداي بولادى. چىندىغىندا
تۇۋدى دەمەۋلەردە سىنگار مونىزم زاڭى آنق. تۇۋىدى دە -
مەۋلەرمىنلار: اۋتەكەندە، سۋىتەكەندە، بۋىتەكەندە، آيتەكەندە،
قايەتەكەندە، نەمەسە (بىر تۇرى غانا آلىندى).

بۇلاردىڭ الدىڭى بەسەۋى اەكى سوزدەن، سوڭىسى
اۋچ سوزدەن قۇرالغان. "اۋى اەتەكەندە، سۋى - اەتەكەندە،
آى - اەتەكەندە، قاي - اەتەكەندە نە - اەمەس بولسا،

"اۋى، بۋى، سۋى، آى، قاي دە گەن سوزدەردىڭ
بارى اوسى كوردەدە قازاق آراسىندا آيتىلادى (قوللاندى باتىر
بۋى دەدى، اەرتاغن سوندا سۋى دەدى، قاي جەردە، تاغى
تەلەيلەر).

ماغجان جومابايفدۇڭ اولەڭدەرن باستىرغانىدا باسقارغان
بەرنىياز كۈلەيىق «باستىرۇچىدان» دەگەن سوزىدە مېنانى جازادى:
«اولەڭدەردىڭ قول جازباسىدا كويچىلىككە سويلەپ جۇرگەن
تېلىپىنە املاغا دۇرس كەلمەيتۇن كەي بىر سوزدەر جەرگىلىكتى
تۇردە جازالغاندارى باراەدى. ماسەلەن: مەن دە، سەن دە، ئوزم دە،
كوزم دە، اولم دە، مەنى دە دەگەن سوزدەردە كى دەمەۋەر كويچىلىككە
سويلەپ جۇرگەن تېلىدە املادا اورنى مەن «دە» «دە» «دا»
دا آيتىلىپ جازىلادى. قول جازىدا بارلىق سوزدەردە دەپ
آيتارلىق «دا» دەمەۋى جازالغان جۇغارغى سوزدەر مەن
دا، سەن دا، ئوزم دا، كوزم دا، اولم دا، مەن دا جازالغان. بولاردىڭ
تالاس اەمەس دەرن «دە» قىلىپ تۈزەتسەمدە اولەڭنىڭ اويقال-
ستارن بۇزاتۇن اورنداردا آم دۇدامال اەستىلەتۇن اورنداردا
تۈزەتۈگە تاۋە كەلم جەتەيدى».

بەرنىياز دىڭ تۈزەتۈى دۇرس — آق، ئېر — آق تۈزەتۈدى
اياقتاماغانى سىنىڭكارمونيىزم زاڭى مەن تانىس بولماغاندىغى.
آقندىق تايىغاندىڭ ساننان تاڭداپ بىرەن — ساران آدامدارغا
بەرەتۇن آرتق اونەرى. كوي بەرلىگەننەن كوي سورانادى دەگەن
ناقلىدى اسكەرب آياغىنا دەين تۈزەتۈ كەرەك اەدى. تىلدى
بۇزباي اۇستارتۇ، چە باراەتۇ، بايىتۇ آقنداردىڭ مويندارىنا
آرتلغان زور بورچ.

بۇلار سىنىڭگارمونىيىزىم زاتى مەن اوز گەرب بارب بىرىگەدى.
بىر جۇۋان سوز، بىر جىڭجە سوز اەكەۋى بىرىگىب
قوسىلغاندا سىنىڭگارمونىيىزىم زاتى آيقىن بايقالادى. كوبىندە جۇۋان
سوز اوز گەرب جىڭجەكەرب كەلب قوسارى مەن بىرىگەدى.
(1) باى - چەچەك = باى - چەچەك. (2) تۇرا -
كەامەك = تۇرە - كەامەك = تۇرە - گامەك. (3) آلا - او كەد = آلا -
او كەد = آلا - كەد. (4) گول - آيم = گول - آيم = گول - آيم.
(5) باى - كەلدى = باى - كەلدى = باى - كەلدى. (6) تاس - تەمر
== تاستەمر.

مۇنداي اولىگىلەردىڭ تالايىن كەلتىرۋەگە بولادى. اەكى سوز
بىرىگىب بىر سوز بولسا ايچىندەكى سوزدەر قازاق - قرغز تىلىندە
سىنىڭگارمونىيىزىم زاتى مەن اوز گەرەدى. بۇل جالپى زاك
اۇيغارندى اەسمىچەدەكى «تۇغن» نىڭ «تۇن» بولىۋى، تۇۋىندى
دەمەۋلەردەكى سولاي، بۇلاى سەكلىلەردىڭ اوز گەرب سۇي،
بۇي سەكلىدى تۇرلەرگە اينالىۋى قوس - سوزدەن بىر سوز
تۇۋى - بارى بىر جول بىر ئاز، سىنىڭگارمونىيىزىم زاتى
مەن جورۇ.

مۇنان جازۇدۇڭ تاغى بىر قاغىداسى تۇۋىب اوتىر: قوس
سوزدەر سىز قىچا آرقىلى جازىلاۋى كەرەك (قىزىل - چار، كوك -

"اۋى - اۋلاى دان، بۇى بۇلاى دان، سۇى - سۇلاى دان قاى
 - قالاى دان قسقارغان. آلدنداعى سوز بەنەن مقتاب بىرىگۋ
 "اۋچۇن بۇلارغا سىنگارمونىيىزم زاڭىنا كونۇ كەرەك بولغان.
 سوندقدان بۇلار بۇرنى قالىبىنان، تۇلغاسىنان آيىرىلىپ تىلدۇر
 نەگىزگى زاڭىنا ايلايقتالغان.
 نەمەسەدە آلدۇڭى سوزدەر اوزگەرب آرتقى سوزگە
 اۋيقاسقان.

قاى - اەتكەندە دەگەن سوزدەن باسقانك بارن بىر جازسادا
 بولادى، قاى - اەتكەندە نى سىز قچا آرقىلى جازۇ كەرەك.
 قايتەكەندە دەب بىر كىتوب جازغان خاتا بولادى، «ما - اەكەن»
 دى، «با - اەكەن»، دى مەكەن، بەكەن دەب جازغانداى
 سىنگارمونىيىزم زاڭىنا خىلاب كەلەدى.
 بىر قاتار قارا قازاقدار قاى - اەتكەندەنك اورنىنا كايىتكەندە
 دەب سويلەيدى. بۇلاى بولغاندا بىرگە جازۇدان كەمچىلك
 جوق.

قازاق تىلىندە كەى نارسەلەردىك اتى اەكى سوزبەن آتالادى.
 ماسەلەن: باى - چەچەك، باى - كەلدى، جان - كەلدى، اورن -
 باسار، قىزل - جار، اق - جار.

قوس سوزدەردىك بىر قاتارلارى بىرىگىپ يىتىپ بىر
 سوز بولۇپا اينالغان. اوسىنداي سوزدى تەكشۈرپ قاراساق

قازاق قرغز تىلىنە سىڭىپ كەتكەن جات سوزدەر كوب:
قالا، مولدا، چىلدە، آمال، آيب، آدل، آلم، آدەت، ايلاج،
اومر، آر، قۇربان، آكم، اسپان، دوستپان، زاڭغار، قۇن، بەرەكە،
پاتسا، داسدارقان، سابىن، بەدەۋ، آسان، اۋسەن، سامەكە، چايباق،
سىداق، مامبەت، مادەلى، آزل، ماسقارا، داۋلەت، اپات، اەسەب،
چىنجىر، نەسىبە، سەرت، آسەت، آفېراب، جەددى، دۇيسەمبى
سەككىز تاعى تالاي سوزدك باري قازاق تىلىنە جات تىلدەردەن
كرگەن سوزدەر.

بۇل سوزدەر بىزدك تىلىمىزگە سونچاما سىڭىپ كەتكەن،
قازاق-قرغز خالقى بۇلاردك جات اەكەندىگىن سەزبەيدى. بايقاب
قاراساق جوغارغى سوزدەردك باري دە قازاق تىلىنك قاي
زاڭىنادا كوندى؛ قازاقدك تۇبىر سوزدەرى مەن بىردەي بولب
اوز گەرب بىردەي قۇبىلادى.

قاي جاغىنان قاراغاندا بۇلاردى جات سوزدەر دەپ
آيتۇۋغا بولمايدى، بۇلاردى جات سوزدەر دەسەڭك اەل
كونبەيدى. بۇلاردى جات دەگەن ادامنك اوزىن اەل اوزىنە
جات سانايىدى. سوندىقدان بۇل سوزدەردك باري قازاق-
قرغز سوزى دەپ آيتۇۋغا تۇۋرا كەلەدى. چەت تىلدەردەن
كەلەپ سىڭىپ قازاق-قرغز سوزى بولاب كەتكەن سوزدەردك
آنا تەگن قۇۋب تۈيىنە جەتە تەكسەرتەك، بۇلاردك آسل قالىپى
بىزدك تىلىمىزدەگى قالىپىنا كۈيىنە اۋقاسى اەمەس.

جار، آۋلىيە - آتا، اەچكى - اەمەر، اوق - جىلان، باي - تۇرسىن،
سارسەن - باي، كەنە - سارى، تاغى (باسقالار). قوس سوزدەن
سەينىڭارمونىيىزىم زاڭى مەن بىرىگىب بىر سوز بولب تۇۋغان
سوزدەر بىرگە جازىلۇى كەرەك: (تاجكەنت، چىگەنت، جاۋ -
غاچار، جارغانات تاغى باسقالار).

جوغارغى آيتقاننىڭ بارى سارقاندا قازاق - قرغز
تىلىنىڭ اوزىنە مەنىچكى تۇكى سوزدەرىنىڭ قابىسىن الساڭ دا،
تۇبر - سوز بولسىن، تۇۋىدى سوز بولسىن، سوزدەردىڭ
ايچىندەگى كوب اوزگەرسەردەن قاي قالاغانىڭدى الساڭ دا،
بارىنىڭ سەينىڭارمونىيىزىم زاڭى مەن جۇرب، اوسى زاڭدى
قولدانىپ، بۇزاڭنان بىيتەدى چەتكە كەتپەيتىن كورەسىن.
قازاق - قرغز تىلىندە سەينىڭارمونىيىزىم زاڭىنا كونبەيتۇن
سوز، سوز اوزگەرىسى جوق.

سەينىڭارمونىيىزىم تىلىمىزدى اۋىرەنۈگە، اۋىرەتۈگە
جەڭلەتەت تۇر، جاڭا سوزدەر تۇۋدىرب سوزدەر قوسىپ
تىلىمىزدى بايتقاندا ايلاقترمايتۇن، آداستىرمايتۇن قاراقچىلى
داڭغل قاراجول بولب تۇر.

جوغارغى آيتقاننىڭ بارى تۇبىكى قازاق سوزدەرى تۇۋرالى
اددى. اەندى چەتتەن كەلگەن جات سوزدەرگە كەلەلىك.

قازاق - قرغز تىلىنە سىڭىۋاچۇن بۇلار تانىماستاي
بولاب اوز گەرگەن. اوز گەرگەندە بۇلار قازاق - قرغز تىلىنەك
زاڭىدارىنا باغىناتۇن بولاب آلدى مەن سىنگدارمونىيىرم
زاڭىنا كونب اوز گەرگەن.

اوزىمزدىكى بولاب كەتكەن سوزدەك جەرىندەكى قالىپى
سىنگدارمونىيىرمگە كەلمەيدى، سىنگدارمونىيىرم زاڭى مەن
جۇرمەيدى.

اوزىنەك زاڭى مەن اوز گەرتىدى قازاق تىلىنە ايچىنە
اەچ بىر جات سوزدى آلمايدى، كىرگىزبەيدى. بۇل
آقىقات نارسە.

مۇنداي زاڭ - جات تىلدەردەن كىرگەن سوزدەردە آسۇرسە
قوس سوزدەردە آيقىن بايقالادى. مادالى دەگەن سوز
مەمدالى دەگەن سوزدەردەن، بىسەمبى دەگەن سوز
پىنجىشەنە دەگەن سوزدەردەن، آبدلە دەگەن سوز عبداللا
دەگەن سوزدەردەن چىققان، اوسى سىقلىدى كوب اولىگىلەر
كەلتىرۋگە بولادى.

اوز سوزى قىلىپ سىڭىۋاچۇن قازاق - قرغز
تىلى جات سوزدەردەك بىر نەچچەۋىن قوسىپ بىر كىتىرپ
سىنگدارمونىيىرم زاڭىنا باغىندىرپ بىر سوز قىلىپ جەمە.

رگەنى بار. ماسەلەن: «جاپا تارماغاي» دەگەن سۆز
آرابدڭ جەمخا طرآمخا (جامخان - تۇران - ماعجان = باری
برگە اۇمتیلو) دەگەن سۆزدەرىنەن چققان. اوسى سەكلى
اۋىگىلەر آز بوماسا كەرەك.

اورس تىلىنەن قازاق تىلىنە كىرگەن سۆزدەردى
تەكسەرب قاراساق بۇلاردىڭدا سىنگارمونىيىزم زاڭى مەن
اوزگەرب تىلگە سىڭگەنى بايقالادى. ساماۋار (ساماۋرن)،
باسەلەي، چودر، گابروچكە، جاپچەنكە، لامپى، كورپس
سەكلى سۆزدەردە سىنگارمونىيىزم آنق بايقالادى. اوسى
سۆزدەردىڭ اورس تىلىدەگى آسل-نۇسقالارنىدا سىنگارمونىيىزم جوق.
اورسدىڭ قالالارىنىڭ يا جەرلەرىنىڭ آتاقدارىنا كەلسەك
اونىدا قازاق نە اوز سوزىنە اۋدارادى نە سىنگارمونىيىزم
جولى مەن اوزگەرتىپ آيتادى. توپايلى (Тополевский)،
اورلك (Орловский)، كىرمىچك (Гребенщиковский)،
سارىتاۋ (Саратов)، سامار (Самара)، ماسكەۋ
(Москва)، خاركەۋ (Харьёв)، اورنبۇر (Оренбург)،
دەگەن سۆزدەردە سىنگارمونىيىزم آنق بايقالادى.

گۇبرنەتور، اويەز (اوياز)، بولس، جاندارال، (بولاسناي)،
آۋلناي استارچىنا (استارچىن)، پاموچنىك، ناچاندك، سوديا،

اوقىغاندار اوزىنە ايلايق آدابىيات ءىيلى دەگەن ءىل تۇزە-
يدى. تۇزەگەن جاڭا ءىيلىن اهل ايچينە جاپا باستايدى، كويىنە
زورلاب كرگىزەدى.

ءآدابىيات ءىيلى دۇرستاب تۇزەمەسە، قارا ءىلدك، زاراكى
مەن جورمەسە ءآدابىيات ءىيلى كوب پوخاراغا تۇسىنەكسىز جات
ءىل بولادى، اەلگە سكبەيدى؛ سوندقدان جەر جۇزىندەگى
جۇرتدك كوبى ءآدابىيات ءىيلىن قارا تەلگە جاقىن قىلىپ اەلگە
تۇسىنەكتى قىلۇغا تىرىسادى.

ءآدابىيات ءىيلىنك قارىۋى باسبا مەن مەكتەب. باسبامەن
مەكتەب دەگەن آدام چوچىنارلق اوتە قايراتدى قارۇ. باسبا مەن
مەكتەبدە قولدانغان ءىل اەلگە آخىرىندا سكبەي قالمايدى.

مەكتەب بىن باسبانك ءىيلى دۇرس ءىل بولسا اەلدك
ءىيلىن كوركەيتىپ بايىتىپ گۇلدەندىرەدى؛ مەكتەب بىن
باسبادا قولدانغان ءىل چاتاسقان ءىل بولسا، اول اهل سورلى
اهل، مۇنداي اەلدك ءىيلى بۇزلامى قالمايدى.

قازاقدك ءآدابىيات ءىيلى جاڭادان باستالدى. اەلدك قارا
ءىيلى ءآدابىيات تىيلىمىزگە نەگىزدككە آندى. ءآدابىيات ءىيلىمىزدك
تابانى دۇرس سالندى دەۋگە بولادى.

تابانى دۇرس سالنغان مەن ءاويدى كوركەم بولوب
تۇزەلەدى دەب آيتۇغا بولمايدى. ءاويدك كەرەگەسى (دۇۋالى)،

پرستوب، اورەندك، پرېسكە، آتكەز، چەربى، سىياز، پرسەتل
پەرەبوتچك، چوتچك، پەسر، اوچەتل، موجق سەكلىدى سوز-
دەردك كوين اورندى. ما، اورنسز. باتەكسەرمى اهل ايچينە
اختيارسز. بىزگ اوقيغاندار اسيرەسە تلمەچدەر كرگزى.
اوقيغاندار مۇنداي سوزدەردى ناغز اورسچاسىنان بۇلجىتباي
سويلەدى، قازاققا بۇلجىتباي سويلەتۈگە تىرستى. قارا خالق
اوغان كۈنبەدى، اوزنچە اۋازب سويلدى جوغارىداغى
جازلغان سوزدك بىرىدە ناغز قار قازاقدك آيتۋىچا
جازلغان. سىنگارمونىزم بۇلاردا اتق.

قارا خالق اوتە ساق بولدى. ئورمىسىنا، سالتىنا. اەلدىگىنە
زىياندى نارسەلەردى قابىلدامايدى. «قارا قارن» اهل بۇزادى
دەب جات رۇۋلاردك ادامدارن آراسىنا اوتە سافىق بەن
كرگزگەنندەى چەت سوزدەردى دەسىناب، تەرگەب، نەكسەرب،
اەكچەب اوزگەرتب اوز تىلىنك آدەتىنە ايلايقتاب كرگىزدى.
سوندىقدان اوڭاچا جورگەن اەلدك. اوز ادر كىندە ئىر-
غاندا ئىلى بۇزلىمايدى. اەلدك. ئىلىن بۇزاتۇن كورچىلەس
اەلدەردك، مادانىيەتن اولگىگە الغان مادانىيەتدى اەلدەردك.
آسەرى.

اەلدك. ئىلى بۇزلىمايدى. اەلدك. ئىلىن بۇزاتۇن كورچىلەس
اەلدەردك، مادانىيەتن اولگىگە الغان مادانىيەتدى اەلدەردك.
آسەرى.

جوق: بىر ئسوزدى بۇ گۇن بىللاى جازادى، اهرتەك اولاي
جازادى، اۇستاغان جولى جوق، آيتەۋراسى - دهرتى جات
ئسوزدى قولدانۇ.

بىر تلىگە كرگەن جات سوز بىيىنە ادامنىك قارنىنا
تۇسكەن تاغام. ادامنىك دهنسى اچكەن - جەگەن تاماقدان
تۇزەلەدى. ادامنىك دهنسى اەت، سۇيەك، قان سەكلىدى
نارسەلەردەن تۇزەلەنگەن. سىرتدان قاراغاندا بولاردىك اچكەن
سۇتىكە جەگەن نانغا تېتى اۇقساسى جوق. آۋزدان كرگەن
اچكەن - جەگەن تاماغىمىز ايچەك قارىندا اۇۋتتالاب سىيىمىدى
خالىگە كەلەدى. سونان سوڭ قانغا سىيىگىب تۇلا بويىغا تاراب
اەت، ماي، سۇيەك، چەمرچەك بولادى. قۇسقىدى، جندى
ناجىدى ادامنىك مېارىدە بىلەدى.

آۋزغا سالغان قازى مەن قارتانك ايچەك قارىنداغى
كوجەگەنە اۇقساسى بار؟! آۋزغا سالغان قىز - قىزل آلمانىك
قۇسققانە اۇقساسى بار؟! قۇسقىدى، جندى جەمەك تۇگىل
آدام كورەلمايدى، كورگەننەن - آق جورەگى آينىدى.
چندىغىندا قۇشق، جن، ناجىس آۋزدان كرگەن تاماقدان
پايدا بولغان. مەكىروسكوب بىەن قاراغاندا ياخىمىيە ايرەتسى
مەن تەكسەرگەندە بۇل آنىق بولاب چىغادى.

توبەسى، ادەسك - تەرەزەلەرى، تۇرلى آچەكەيلەرى كوب بو-
لادى. اوسىلاردىڭ بارى دۇرستالپ سالنغانداغانا "آر قايسىسى
اوز اورنىنا قويغانداغانا" اويدى تۇزەلب "بىتدى دەۋگە بولادى.
اوسى كۈنى "آدابیيات" تىلىمىز اوتە قارقىنداب "اوسب
بارادى. "بىر جاغىنىنان" اوز سوزىنەن "سوز تۇۋدىرب بايىسا،
اەكنىچى جاغىنىنان جات سوزدەردى كىرگىزىپ بايىپ باراقر.
"تلىك" اوز سوزدەرىنەن تۇۋغان "سوز" تلىك نەگىزگى
زاڭكى مەن تۇۋىۋى كەرەك، "تلىك" ناغىز "اوز" بالاسى بولىۋى
كەرەك. بۇغان اەچ كىم تالاسىباسدا، تالاسبايدىدا.
جات "سوزدى" قولداۋچىلار اەكى "تۇرلى" جات
سوزدەردى تۇۋغانداغى "آيتىلۋىنان" اوز گەرتىبەى كىرگىزۋ
كەرەك، جات "سوزدى" اوز گەرتۋ "كۇنا" دەپ جات
سوزدەردى تىلىمىزگە "آدەبىي" جورتا، قالىبىنان بۇلجىتباى
كىرگىزىپ اوترغاندار بار. بۇل "بىر" اەكنىچى نە سەبەبىتى
اەكەن "اوزى" بىلمەى، اويلاماى "بىر" "سوزدى" "بىر" جەردەن
قالاى "اەتسە" يا "اوقىسا" سول "سوزدى" سول "كۇينچە" بۇلجىتباى
تلىگە كىرگىزىپ قولداپ اوترغاندار بار.
«قاس» - كۈنەمدەر» دىڭ سانى "آز"، "بىر" - "آق" "آزدا" بولسا
قولندا "دالەلى" بار. «مايمىچىلدار» دىڭ سانى "كوب"، "ساپاسى

چامەن» دەپ ئارقى بىلەن چىلىم، جۇقپالى ئورۇ تاراتقانداردا
«بىر ەسەب. ئارقى چىلىم ئورۇلار ئادامنىڭ دەنەسىن بۇزسا، زورلىق
بىلەن كىرگىزگەن جات سوزدەر ەلدىڭ تۇب قازىغى بولغان
ئەلدى بۇزادى.

قايسىسىنىڭ كۇناسى كۆپ؟!

تېلىمىزگە جات سوزدەر ەلدى جاقىتاب كىرىپ جاتىر.
«بىرى - ئاراب، پارىسى سوزدەرى، مولداغا اوقىغاندار ئارقىلى.
ەلكنچىلەرى ئورۇپا سوزدەرى، اورداغا اوقىغاندار ئارقىلى،
ئاراب پارىسى سوزدەرى بىزدىڭ تېلىمىزگە «دىن مەن بىر
گە كىرە باستادى. مولدا لار قانچامەن سوزدەرن دۇرس
آيتىغىنزامزىدەپ بۇراسىدا ەل بولمادى. جات سوزدەردى
اوزىنچە آيتىپ تېلىمنىڭ زىككىنا ايلايقتاب قولدانا تۇن بولدى.
«دىن تېلىمىزدى بۇزا ئالمادى. بۇغان سەبەب كۆچبەلى سالتىمىز
«ھام ەلگە تەم كادىرلى بولغان اوراسان باي ئۆز - آداپىياتىمىز.
كۆچبەلى ەلگە جازۇ سىزۇ اوڭايلىق بىلەن تارالمادى. جازبا
«آداپىيات جوقتق بىزدى ساقىتادى.

جازبا سوز قازاق ئاراسىنا اون توغىنچى ئاسردىڭ
ەلكنچى بولىمىندە پايدا بولدى دەسە بولادى. اونان بۇرنىغى
ەسەبىكە آلىنبايدى. جازبا «سوز بىزگە «بىر جاغىنان قازاننان،
«بىر جاغىنان بۇخاردان كەلدى. ئاراب پارىسى سوزدەرىنىڭ
دە كۆبى اوسى كورچىلەر ئارقىلى كەلدى.

اۋزدان كرگەن تاماق سېڭۇ "اۋچۇن دەنە گە" "اوزمدك"
بولۇ "اۋچۇن دەنە زائى مەن اوز گەرۇى كەرەك. دەنە زائى
مەن اوز گەر مەگەن تاماق، دەنە زائىنا كۈنبەگەن تاماق دەنەگە
سېڭىدى، "بورا تانا"، "قاراقارن" بولب دەنە گە زىيان بەردى.
تلىگە كرگەن جات سوزدەردە سېڭۇ "اۋچىن، تلىگە
"اوزىلك" بولىۋى "اۋچىن سول تلىك زائى مەن اوز گەرب
تائىمىستاي خالىگە كەلىۋى كەرەك. بۇيتبەسە جات سوزدەر
بۇرالى بولب تلىك چىرقىن بۇزادى، تلىگە زىيان بەردى.
تلىك قورقچىسى قارا قالق مۇنى چاقى بىلەدى. "جاپا
تارماغىدك" "ارابدك" "اۋچ سوزىنە قانداى اوقاسى بار؟"
جات سوزدەردى قولدانغاندا "تلىمىزدك زائى مەن
اوز گەرتب تلىمىزگە ايلايقتاب آلۇ كەرەك. جات سوزدى
اوز گەرتبى، بۇلجىتباى آلا تۇن جەردۇنيەدە "تل جوق
دەب آيتسادا بولادى. بۇل تۇۋرالى آۋرۇپا تلىدەرىنەن آلدىمىز.
دا اۋلىكى كەلتىرەمىز.

جات سوزدەردى اوز گەرتبەسدەن آلب باستابقى جات
قالىبى مەن تلىگە سەكرەمىز دەگەندك - چاتاسقاندىق. بۇ جولدا
جۇرگەن ادامدار تلىمىزگە اوراسان زىيان كەلتىرەدى.
جات سوزدەردى اوز گەرتبەينچە جورگىزەمىز دەب
قازاقدك "تلىن بۇراغانداردا، "مادانىياتقا اۋىرەتمەن، اونەرچا

كوب قازاققا "چاتاق"، "تلدڭ" آسەرى جاريتىپ تىكەن
جوق. چاتاق تىلدەن ساقتاغان (1) كوچبەلى سالتىمىز (2)
باي اۇزچا آيتىلب جورگەن اهل "آدابیياتى" (3) اىبراي
آلتىن سارى اۇلى "ھام آباي قونانباي اۇلى سىياقتى چىن تىل
قامقورى بولغان ناغىز "آدابیيات تىلىنە جول سالغان اوقىمىستى
جىگىتدەرىمىز.

دەگەن مەن "نوغازى" سارت داۋىرى بوسقا كەتكەن
جوق. قازاقدڭ چىن "آدابیيات تىلى تۈزەلگەندە نوغازىدڭ
سارتدڭ مەكتەب مەدرەسەلەرنە اوقىغان جىگىتدەرىمىزدڭ
كوبى آراب پارسى سوزدەرن اوزدەرى اويرەنگەن چالغان
جول مەن جورگىزە بەردى.

باسقا اوقىغاندارىمىز بولاردڭ سوڭىنا اەرە باستادى.
سوندىقدان سوڭى زاماندا پايدا بولغان قازاقدڭ اۇلت
مەكتەب- مەدرەسەلەرى "اۋچىن جازالغان قورالداردا، اوقۇ
"اۋچىن جازالغان كەتەبەر- دە كوركەم "ھام بىلم "آدابیياتدارندا
سینگەرمونىيىزم زاڭىنا الايقسىز بولب جاڭگىلس جازالغان
جات سوزدەر اوتە كوب اوچىرى باستادى. گازەت-
جورنالدارىمىزدڭ بەتدەرن قاراساق جاڭگىلس جازالغان
جات سوز دەر مەن تولۇلى.

كىمك قاي اورندا خاتا جازغانن تۈستەب جاتۇدڭ
كەرەگى جوق. مۇنداي قاتالار جازوچىلاردڭ بارندە- دە بار.

قازاقلدۇڭ بالالارى نوغاي سارت مەكتەب - مەدىر سەلەرنەندە
 اوقىتۇن بولدى. مەدىر سەلەردە آراب پارسى سوزدەرن
 اوز گەرتىپ آيتۇ زور گۇناگە اسەب تەلىنەتۇن اەدى. مولدار
 قازاق آراسىنا آراب پارسى سوزدەرن بۇلجىتباي آيتۇدى جازۇ
 آرقىلى اۇيرەتە باستادى، آنا ءتيلن بۇزب نوغايچىلاب،
 سارتچىلاب سويلەۋدى جازۇدى چىغاردى.

«خرمتلوو غزتلو قادرماندە زيادا كورگوچى اغامزغا
 كوب كوب سلاملار باغدوندان بىر تارافدان خال - آحوال
 سورساڭىز الحمدلله ساغ سالامات تورادىرمىز» سەلىمكىدى آداىيات
 ءتيلى بولغان چاتاق ءتل پايدا بولدى. بۇل ءتلدى كۇنى
 كەچە گەدەين مولداردان باسقادا اەل ايچىندە گى ءسوز جازغان
 كىسىلەردىڭ ءبارى قولدانىپ جۇردى. حكۇمەت ءتيلى دە
 اوسىنداي بولدى.

اون توغرىچى ءسردىڭ - اە كىچى بولىمىندە قازاق اەلى
 اوتىرقىچى بولاباستاي دا. ءاوز آرا آراسىۋى كەمىدى. كورچىلەس
 اوتىرغان «آداىياتى» بار نوغاي - سارتداردىڭ - ءتيلى اوتىرقىچى
 اەلدىڭ - آراسىنا جايىلا باستادى. اوسى آغايىندار آرقىلى بىر
 قاتار پارسى آراب سوزدەرى اوز گەرمەينچە تلىمىزگە كىرە
 باستادى.

سینگارمونىزمگە تولق كۈندى. مۇخامبەت، سینگارمونىزمگە چاللاۋ كۈندى. ماغامبەت سینگارمونىزمگە قارسى. قازاق تلىنە كىرگەن آراب پارسى سوزدەرن تەرگەپ قاراساق، بىر بولەك سینگارمونىزمگە چاللاۋ كۈنگەن يا كۈنبەيتىن سوزدەر اۇچىرايدى. بۇلار تىلگە اختيارسىز كىرگىزىلگەن، بۇزب آيتىلۋىنا قارسىلىقدى كۈپ كۈرگەن، تىلدى بۇراب آلتاچقى قالىپىندا سويلەنۋىنە جازىلۋىنا كۈپ اەكسەت سىز كەن سوزدەر. بۇلاردى قازاق تلىنە تولق سىك بولدى دەۋگە بولمايدى. بۇلار چالا سىكەن سوزدەر. جاتىدىغن بىلدىرتىبى بۇلاردى تىلگە آبدەن سىكىرىپ جىبەرۋ آدابىيات تلىنىك مىندەتى.

آرابدىك مىخمد دەگەن سوزىنە قازاق تلىندە سايكەس سوز مامبەت. بوتەن تۇركدەردە مامەد، مەمەد دەپ آيتادى. موخامبەد، مۇغامبەت دەگەن مولدالاردىك، اوقىغاندەردىك قولدانغان اەلگە اختيارسىز سويلەتكەن سوزدەرى. بۇلار چالا قازاق سوزدەرى. ماخامبەت ماغامبەت اوسى چالا سوزدەردىك تۇزەتىلگەن تۇرلەرى. جات سوزدەردى قازاق سويلەگەندە اوز سوزىنە جاقىنداستىرىپ اويقاستىرىپ آيتۋدى جاراتادى، ماغامبەت دەگەن سوز جالقى آيتىلمايدى. آلدندا قوسىمچا قوسىلىپ آيتىلادى. (قوس - ماغامبەت، قوس - باغامبەت.)

اۋلگى ءاۋچن اوسى كۈندە جاڭگىلىس جازىلب جۇرگەن
 آراب، پارسى سوزدەرن سىنگارمونىيىزم جولى مەن دۇرس
 جازب كورسەتمەن. خورمەت (اۋرمدت)، خاسىرەت،
 خامىد، آخىمدت، راخىمدت، خاجەت (آجەت)، خاتەر، خازىرەت
 (آزىرەت) مۇخامبەت، بەت - باق، خادس (ءخادىس) ءالى،
 پارمەن، اورمبەت - (اور - مامبەت)، كورەك (خورەك)، خاستە،
 مىيرمان (مەيرمەن) مىيمان، (مەيمەن) اتىپاق، تاقدر، قۇدس،
 مىراس، مۇغالم.

كورسەتكەن سوزدەردى جاقچانك اچىنە قويىلغان
 تۇرلەرنەدى قىلب جازسا - دا خاتا بولمايدى.

جىڭچىكە آيتىلغان سوزدەردىڭ جالغاۋلارى - دا جىڭچىكە،
 جۇۋان آيتىلغان سوزدەردىڭ جالغاۋلارى - دا جۇۋان بولب
 قوسىلۋى كەرەك. تاقدرگە، مۇعالمگە مەيمەنخادەب آيتۋ سىز
 جاڭگىلىس. كەى بىر آراب، پارسى سوزدەرن اەكى ءورلى آيتۋغا
 بولادى. غلم - غلمغا، ءالم - ءالمگە، غالم - غالمغا، آلم - آلمگە، غمر
 - غمرغا، اومر - اومرگە. بۇلاى آيتىلۋدان تلىمىزگە كەلەتۇن زىيان
 جوق. قوسدىق تلىمىزدىڭ زاڭى. تەك جالغاۋلارن اۇيغاستىرۋ كەرەك.
 سىنگارمونىيىزم زاڭىنا كەلمەيتۇن بولب تۇرغان كەى بىر
 سوزدەر بار. آرابدىڭ محمد دەگەن سوزن قازاق مامبەت،
 مۇخامبەت، ماخامبەت، ماغامبەت دەپ اوزگەرتەدى. مامبەت

قوس باغام - بەت دەپ جازۇدى اوتە اەرسى كور سىك اوندە
اەره جەدەن تىس قىلب محمد دىڭ - ماغامبەت. بولۇپنا كونىب
ماغامبەت سەككىدى ءسوزدى ءبر جازامىز. ءبر - اق موندەي
بولىپ جازىلۇدۇڭ آيرىچا تىس نارسە اەكەندىگىن اونە مەين
اۋمىتباي جالپى اەره جەگە اۋدارماسقا كەرەك. بۇلاي بولغاندا
قوس - محمد؛ دوس - محمد دەگەن سوز دەردى؛ قوس - باغامبەت؛
دوس - باغامبەت دەباەكى بولاب جازۇ كەرەك. آلدىڭى ءسوز
جۇۋان بولادى دا سوڭى ءسوز جىڭچكە سوزگە بالانادى.

اۋزىن ءسوزدىڭ قىسقىسى آرابچا پارسيچا سوز دەردى آرابچا
پارسيچا آيتۇ كەرەك اەمەس، قازاقچا آيتۇ كەرەك، قازاق
تىلىنىڭ زاڭىنا كوندىر قىلدانۇ كەرەك. ناغىز تۇرك
ءسوزىنىڭ اچىندە جۇۋان جىڭچكە آيتلاتۇن دىسدار آراسى
كەلمەيدى. سوندىقدان ءبر ءسوزدىڭ اچىندە ءبر جاعىنان
ق، غ، اەكنىچى جاعىنان ك، گ، ە دىسدار كىرمەس. جۇۋان
سوزدەرگە جىڭچكە جالغاۋلار، جىڭچكە سوزدەرگە جۇۋان
جالغاۋلار جالغانباس.

جات سوز دەردى قالاي قىلداتۇدىڭ اۋلى باغىتىنا تۇسنگەن
سوڭ ءآر ءبر ءسوزدى دۇرىستاب جازۇ قىيىن اەمەس.
تىلىمىزدى بايىتتاين دەپ تۇرغان اەكنىچى ءتۇرلى جات سوزدەر
اۋرۇپا سوزدەرى، بۇ سوزدەردىڭ جاكىز جارىمى بولماسا

ماخامبەت دەگەن سۆزدى قازاق اەكىگە بولب آيتادى:

برەۋى ماخام - ماخان، ماقان. اەكنچىسى بەت؛ سوندقتان
ماخام - بەت دەب آيتلۇ پايدا بولادى.

خانيبەت، خاندەن دەگەن سۆزدەردى دە قازاق قانى - بەت،
قان - دەن دەب اەكى بولب آيتادى. قانى - بەت سەكلىدى آيتلۇينا
اڭغايلى كەلەتۇن، تاغى تالاي سۆزدەر بار. اوسنداي اورنداردىڭ
بارندە - دە جات سۆزدەر قازاق تلىندە اەكى بولىنب آيتىلادى.
چنديغندا بۇل دۇرس بولسا - دا، ادابيات تلىمىز گە ماخام - بەت،
قانى - بەت، قان - دەن دەب آلۇ كەرەك اەمەس، ماخامبەت
خانيبەت، خاندەن دەب آلۇ كەرەك.

تۇرك تلىندە ءتۇبر سۆزدەر قسقا كەلدى. تۇرك ءتلى
اۇزن سۆزدى جاراتبايىدى. مۇنداي خاسىيەت قازاق - قرغز
تلىندە آيقن بايقالادى. سوندقدان چەت تلدەردەن كەلگەن سۆز -
دەردى قازاق ءتلى اەكىگە اۇچكە بولب آيتۇغا تريسادى.
محمەددىڭ ماخامبەت (ماخام - ماخان - ماقان ھام بەت)
بولۇىدا اوسيدان. قوس - محمەدەگەن سۆز قوس - باغام
- بەت بولب قازاقدىڭ تر كەلگەن اۇچ سۆزىندەى آيتىلادى،
سوندقدان قازاقدىڭ آيتۇنچا سىنگەن مونيىزمنىڭ - زاڭنچا
جۇرسەك قۇس محمەددى قوس - باغام - بەت دەب
جازۇ كەرەك.

اھلگە سىڭگە نى جوق. بۇلاردى قولدانىپ اھلگە اقتىارسىز
كرگىزەين دىب تۇرغان ءادابىيات ءتيليمىز. آۋرۇپا سوزدەرى
سوڭغى زاماندا ءادىيات نىلەمىزگە جاپاتارماڭاي كىرب جاتىر.
سوندقدان بۇلار تۇۋرالى دا ءىرازغانا ءسوز آيتىپاچىمىز.

آۋرۇپا تىلدەرى ءىر نەچە توبقا بولىندى. بىزگە كەرەكى
مىنا اۋچەۋى: 1) رومان تىلدەرى، 2) گەرمەن تىلدەرى،
3) ايسلابيان تىلدەرى. بىرىنچى توبقا پىرانسوز، ايتەلىمىن پورتۇگالىا،
ھىسپانىا، رومانىيا تاغى باسقالار تىلى كىرەدى.

گەرمەن توبىنا: نەمس، نوربەكىە، چىبە تىبە، دانىيا تىلى
كىرەدى. آغلچن ھتىلى نەمس تىلىنە جاقن، گەرمەن ءتىلى
مەن فرانسوز ءتىلىنك آراسىۋىنان پايدا بولغان.

ايسلابيان توبىنا: اورس، خاخول، پالەك، بلغار، سەرب
ءتىلى كىرەدى. آرتوبدك. ايچىندەكى تىلدك ءىر بىرىنە
جاقندىغى ءبىزك تۇرك تىلدەرىنك. (نوڭاي، قازاق، قرغز،
اوزبك، توركەن، اوسپان) جاقندىغىندى.

آرتوبدك ءىر بىرىنەن آىرماسى تورك ءتاينك مانغۇل
يافېن تىلىنەن آىرماسىندى.

آۋرۇپا جۇرتدارىنك غىلم ءتىلى قىلىپ آلغان ءتىلى لاتىن
ءتىلى. لاتىن تىلىندە بۇل كۇندە سويلەيتۇن اھل جوق. لاتىن تىلىندە
بۇرنغى زاماندا رۇم قالقى سويلەگەن. رۇمداردك تۇقىمى
بۇل كۇندەكى ايتەلىەندەرمەن روماندار.

لاتن تىلىدە سويلەۋ يا كىتاب جازۋ بىردەن بىرگە قالب بارا تسادا سوندادا آۋرۋ پاغىلىمىنداغى آتاۋلاردىڭ (تەرمىندەردىڭ) بارى لاتىنچا.

لاتن تىلىدەكى تەرمىندەردى اەچ كىم قالدېرۋغا نىيەت قىلغان جوق، قالدېرۋغا قولدىن دا كەلمەيدى. غلىم اولغا يىغان ساين لاتن تەرمىندەردى دە اولغا يىب بارادى.

آۋرۋا جۇرتى لاتن سوزدەرن تەرمىن قىلىپ قولدانغاندا بۇلجىتباي آلباوترغان جوق، آر ئسوزدى آر كىم ءاوز تىلىنە بەيمدەب اوز گەرتىپ قولدانىپ ءجۇر، ءسوزدى اوز گەرتكەندەر آرقايسىسى ءاوز تىلدەرىنىڭ زاڭىن مەن اوز گەرتەدى. مىسال "اۋچۇن بىر آزغانا اولگى كەلتىرەلك.

لاتىننىڭ پورتسيو (Прощо) دەگەن ءسوزن نەمس پورتسيون (Порцион)، اورس پورتسيا (порция) دەب قولدانادى.

لاتىننىڭ پىلانتاتسيو (Плантацио) دەگەن ءس-وزن فىرانسوز پىلانتاج (Плентаж)، اورس پىلانتاتسيا (Плантация) دەب قولدانادى.

لاتىننىڭ پروبىيىدەنسيا (Првиденция) دەگەن ءسوزن نەمس پروبىيىدەنت (Провидент)، فىرانسوز پروبىيدانس (Провиданс)، اورس پروبىيىدەنيا (Провидения) دەب قولدانادى.

اوسنداي كوپ اولگىلەر كەلتىرۋگە بولادى.
رومان (لاتىن)، گەر مەن تىلدەرنىدە چولاق ۋ، ھ، دىيىسدارى
بار، اورس تىلىندە مۇنداي دىيىسدار ج-وق، سوندىقدان
اورسدار چولاق «ۋ»، دىيىس «و» В، دىيىسى بىن «ھ»،
دەگەن دىيىسى «Г»، يا «И» دەگەن دىيىسدار مەن
سويلەيدى.

بىزدىن قازاق قرغزىدىن ايچىدە آۋرۇپا تىلدەرنى جاقسى
بىلەتتىمىز، كويىمىز بىلمەيمىز. آۋرۇپا تىلدەرى بىزگە اورس
ارقىلى جالغاسادى.

سوندىقدان آۋرۇپا سوزدەرنى اورسدىن آيتۇنچا
قولدانىپ جۇرمىز. بۇل دۇرس اىمەس. آۋرۇپا سوزن آسل
نۇسقا سىنان آلپ اوزگەرتىپ قولدانۇ كەرەك.
اورسدىن آيتۇبى آۋرۇپانك آيتۇبىنان قانداي آيرلاتىن
تومەنگى اولگىلەردەن بايقاۋغا بولادى. لاتىن سوزدەرنى قازاقچا
جازىپ اورسدىن آيتۇبىن اورسچا جازىپ كورسەتەمىز.

آۋديتورىۇم (Аудитория)، آۋتور (Автор)، آۋرورا
(Аврора)، آۋتونومىا (Автономия)، آۋتوموبىليۇس
(Автомобиль)، داناۋس (Данай)، ھىسپانىيە (Испания)،
ھىستورىا (История)، ھەلەنا (Плена)، كۇۋادراتۇس
(Квадрат)، ھىپنوزىس (Гипноз)، ھۇمانىتۇۋس

«Гуманный» ھورينزونت (Горизонт)، ھيگيئەنا (Гигиена)، ھييمن (Гимн)، ھوللاند (Голландия)،
ۋيلھېلم (Вильгельм)، گېرمان (Герман)، ۋيەنا (Вена)، تاغى تالايلار.

آۋرۇپا سوزدەرن آقالساق، بىزدىڭ بىلۇۋىمىزچە مېناداى
جول مەن آلۇ كەرەك.

(۱) آۋرۇپا سوزدەرن آغاندا، سوزدى قازاق - قرغز
تلىنىڭ زاتى مەن اوز گەرتب سىڭۇگە قولايلاپ آلۇ كەرەك.
آۋرۇپا تلىنەن بىرگە آسەرى كوپ تىيەتۇن عتل اورس تىلى،
اورس سوزدەرن اقتىيارسىز قولدا نۇغا كەرەك بولاتۇن
داۋردە تۇرمىز. س-وندقدان اورس س-وزدەرن قولدانغاندا
اوتە ساقىق كەرەك.

(2) كۇن باتى آۋرۇپا سوزدەرن آغاندا تۇبىن تە كسەرب
چامادان كەلگەنچە سوزدى تۇبىكى ايەسىنىڭ سويلەۋىنە
جاقىندانپ آلۇ كەرەك. سوز-فرانسوزدىكى بولسا فرانسوزدۇڭ
آيتىۋىنا، نەمسدىكى بولسا نەمسدۇڭ. آيتىۋىنا جاقىندانپ آلۇ كەرەك.
كوبكەدەين آۋرۇپامەن بىزدىڭ آرامزغا اورس تىلى دانا كەر
بولادى. اورسدار آۋرۇپا سوزدەرن اوزىچە اوز گەرتب آلادى.
مۇنى اۋنەم اۋمتاسقا كەرەك. آۋرۇپا سوزدەرن اورس ارقىلى
آغاندا اوتە ساقىق كەرەك. آۋرۇپا سوزن اورس اوز گەرتب،

(Механический)، فرانسوز چامەخانىك (Механик) بولادى. بۇل سوزدى قازاقچا مەخەنك دەپ آلۇغا بولادى.

(5) آۋرۇپا سوزن آلغاندا تۇبىرن سىنگارمونىيىزىمگە كوندىرب آلغان سولك جالغاۋلاردىك دا بارن سىنگارمونىيىزم زاڭى مەن جالغاۋ كەرەك. آلغان تۇبىردەن تۇۋىندى سوزدەردى ءاوز تىلىمىزدىك زاڭى مەن تۇۋدىرۇ كەرەك.

مەخەنكىچى، مەخەنكىتەمەك، خىمىيە، خىمىيەچى، خىمىيە - مەك، خىمىيەلەۋ، گۇلەيتتەمەك، گۇلەيتتەيمەن، (گۇلايت اەتەمەن دەگەن دۇرس اەمەس). آئاتومىيا، آئاتۇمىياماق، آئاتومىيالاپاق، آئاتومىياچى. اۇلكى اۇچەن جىيى اوچرايتۇن بىر قاتار آۋرۇپا سوزدەرن سىنگارمونىيىزم بويىنچا جازب كورسەتەمىز. گەر مەنىە (گەر - مانىا) تۇركىيە، ھىسپانىيا (ھىسپەنىيە)، آنگىليە، ھوللاندىيە (ھوللاندىا) برازيلىيە، ايرلاندىيە، (ايرلاندىا)، فىنلاندىيە، كامەسىيە كانفەدەنسىيە، سەكسىيە، رەپەرەتسىيە، ايتەلىيە، (ايتاليا)، ھىندىا (اندق)، آۋرۇپا (اەۋروپە)، خىمىيە، فىيىزىيە لوگىيە، پاتولوگىيە، ھىگىيەنە، ماتەمەتىكە، آرىفمەتىكە، بىيە لوگىيە، رەزوليتسىيە، آمەرىكە، (آمەرىكەن - آمەرىقان). آفىرىكە، آزيا، آۋستىراليا، نوربەگىيە، چىبەتسىيە، چىبەتسەرىيە سەرىيە، رومانىيا، پولچە، فىرەنك، ماركى. دانىيە، كامەسەر، تۇركستەن،

اورس دىڭ اوز گەرتكەن بىر تاغى اوز گەرتسەك آقيرىدا آۋرۇپا
سوزى اورنىز تانىماستاي بولب كەتب، آۋرۇپاچادا بولماي
اورسىچادا بولماي چاتاق بولىۋى مۇمكىن. كوپەنگەگەن دۇرس
اممەس، كوپەن - ھاگەن ياكوپەنھاگەن بولىۋى كەرەك. گە
لسىنگفورس دۇرس اммەس ھەلسىنك - فورس بولىۋى كەرەك.
مۇنداي اولگىلەر كوب.

(3) رومان، گەرمەن سوزدەرى جالپى آيتقاندا جۇۋان
آيتۋدان گۇرى جىڭچىكە آيتۋدى سۇيىدى. «ل» دەگەن دىيىس
بۇتلەردە اونەمەين جىڭچىكە آيتىلادى. سوندقدان ايىچىندە
«ل» دىيىس بار آۋرۇپا سوزدەرن جىڭچىكەرتب آيتقان سوز -
دك تۇيىنە جاقن، قولايلىراق بولادى. نەمسك «لاند» دگەن
سوزى كرگەن سوزدەردى جىڭچىكەرتب آيتقان تىبى آرتق.
ماسەلەن ھوللاندىا دەگەننەن ھوللاندىيە دەگەن سوزدك
آسل نۇسقاسىنا جاقىنراق بولادى.

(4) فرانسوز تىلىندە سوزدك باسۋى (Ударение)
سوڭغى بۇۋىنىنىڭ ايىچىندەكى داۋىستى دىيىسداردا بولادى.
قازاق - قرغز تىلىندەدە اوسىنداي خاسىيەت بار.

سوندقدان آۋرۇپا سوزدەرن اوز گەرتكەندە فرانسوز تىلن
اولگىگە آلساق كوب جەڭلىك كورەمىز. ماسەلەن لاتىنچا
مەخانىيكۋىس دەگەن سوز اورسىچا مەخانىيىچەسكى

اەلدى اختىيارىنا جىبەرمەي چاتاستىرب اوترغان آۋەلى
مولدالار، سونان سوڭ - ۋىز - اوقىخاندار. جولاقتوسباي بولب
بىردەر جات سوزدڭ - آبدەن سىڭب كەتپۈينە كەدەرگى
بولب ۋىز.

جامىلا، ۋايللا، كالاھندار، فەبىرال دەب اوڭدى سولدى
اەلدڭ - قۇلاغىنا قۇيب بالالارغا اۋىرەتب ۋىل بۇزۇغا سەبەب
بولب ۋىز.

اوقىغاندارغا اەندى مۇنى قوبۇ كەرەك. ۋىلدى بۇزۇ اەمەس،
ۋىلدى اۋستارتۇ جولىنا تۇسۇ كەرەك.

سەنگار مونيىنرم زائى مەن بايلانسقان قازاق - قرغىز تىلىندە
مىناداي زائىدار بار. (1) قازاق - قرغىز دڭ - ۋىز سوزىندە ۋىز
دىبىس اەكىلەنب (تاچىدەنب) كەلمەيدى. سوندقدان جات
سوزدەردەگى اەكىلەنب آيتىلاتۇن دىبىسدى، قازاق - قرغىز نە
ۋىز دىبىس قىلب آيتادى، نەسوڭغىسن بوتەن دىبىسقا اۋدارادى.

موللا - مولدا، اۋمەت - اۋمەت، آلا - آلا، آۋل - آۋەلى،

جنت - جەندەت، سەنت - سۇندەت.

ۋىلىمىزدڭ زائى اوسىلاي بولغانسوڭ، جات سوزدەردى
آلغاندا ايچىندەگى ۋىز دىبىسدى اەكىلەتب آيتۇ، جازۇ كەك
اەمەس.

اسپولكوم (اسپالقوم)، گوبكوم (غوبقوم)، گوبرنه (غوبرنا)،
آرەندە.

قازاق - قرغزىڭ نەگىزگى تۇپىر سوزىندە باس بۇۋىنىنان
باسقا اورىندا سوزىڭ ايچىندە «ا» دىيىسى اەسىتىلمەيدى، بوتەن
تۇرك تىلدەرىندەگى «ا» بىيزىڭ تىلدە «ە» بولب كەتەدى.
سوندىقدان بوتەن تىلدەردە بار «ە»، «دان»، «نان»، «لار»، «دار»
بىيزىڭ تىلدە: «دا»، «دەن»، «نەن»، «لەر» بولب آيتىلادى.

جات سوزدەردى قولدانغاندا ايچىندەگى باس بۇۋىنىنان
باسقا اورىندا اوچرايتۇن «آ» دىيىسىدى «ە» قىلب قولدانۇ كەرەك.
سوندا بىيزگە «اەلەگەن» جالغاۋلاردىڭ اۋستىنە «آلەگەن»
جالغاۋلاردىڭ كەرەگى جوق بولادى.

جامىلە، مالىكە، كالىندەر، فەبىرەل، دەكەبىر، سەنتەبىر، كا-
مەسىيە، كەمىسەر، لەيلە، كىتەب دەب آيتۇدل كەرەك، جازۇدا
كەرەك. بىرقاتار آزاماتدارىمىز اەل جامىلا، لاىلا، خامىلا، فە-
بىرال دەب سويلەيدى دەۋى مۇمكىن. بۇلاى آيتۇچىلار غامىناداى
جاۋاب بەرمەز، چن قازاقدىڭ اوزىنە سالىساڭ كالىندار دەب
تەبىتى آيتبايدى، نە كالىندەر نە قالاندار دەب آيتادى. بۇلاى
قىلب آيتۇدى تۇرك تىلىنىڭ زاتى بويىرادى. اوڭگە سوز-
دەردە كالىندەر سىقلدى سويلەنەدى.

«سانا» نك بىرىنچى نومىرىندە املا تۇۋرالى جازغاندا
ف. غ. اۇلت (اھل)، اۇلت (ايتدى)، جىلت (كورىنۇ) جىلت
(ايسىتۇ) سەكلىدى اۇلگىلەر كورسەتب بۇلاردىڭ ءآر
قايسىسىن ءآر تۇرلى آيتىلادى، بۇلاردى جازغاندا ماغىناسىن
آيىرۇ قىيىن، سوندىقدان يىتەۋ بۇۋىندا يە دىيىسىن قالدرماي
جازۇ كەرەك دەيدى، جوغارغى كورسەتلىگەن سوزدەردىڭ
بارىندە دە يە دىيىسى بار، بىراق بىر سوزدە بۇل دىيىس اۋزىنداۋ
آيتىلادى، بىرەۋلەرىندە قسقالاۋ آيتىلادى. بىر دىيىسك بىر ەسە
اۋزىنداۋ، بىر ەسە قسقالاۋ آيتىلاتىنى تىل بولغان جەردە
بولماي، قالمايدى. سوندىقدان مۇنداي اۋساق آيرمالاردى
جويۇغا تاڭبالار چىغارا بەرسەك تىلىمىزدىڭ قاغىدالارنى اوتە
قىيىنداتب جىبەرەمىز؛ بۇلاي قىلۇدڭ كەرەكى جوق.
بىر قاتار سوزدەردە داۋىسىز دىيىسىڭ اراسىنداغى
داۋىستى دىيىس جوق سەكلىدى بولب كورىنۇۋى دە «يە»
دىيىسىنىڭ اوتە چولاقىدانب قسقا آيتىلۇىنان بولسا كەرەك.
سىگارمونىيىزم زاڭى جانغىز قازاق تىلىنىڭ ەمەس
تۇرك تىلىنىڭ زاڭى، تەك تۇرك تىلىنىڭ ەمەس اورال-
آلتاي تويىنا كىرەتۇن تىلدەردىڭ زاڭى.
اورال- آلتاي تويى مىناداي تىلدەرگە بولىنەدى. (1) فىن-
تىلى، ماديار- اوڭغار، فىن (سۇۋامى) ەستى، مۇردىبا تاغى

مۇغالام، قۇۋات، قودس، مۇەزىن، زارە، متال (مەتەل)،

خىلور ۋ پىل دەب جازۇ كەرەك.

اوسى زاڭنىڭ بويىنچا سۇۋ، تۇۋ، بۇۋ سەكلىدى سوزدەردە
بورنغى ۋۇ جازۇيمىز دۇرس امەمس - اەدى. بۇ كۈندە خاتامىزدى
توزەتەك: اەكى ۇدى قاتار قويماي ۇۇدڭ - اورنىنا ۋۇ جازاتۇن
بولدى. بولاي قىلغانىمىز حوغارغى آيتىلغان زاڭنان چىغىب اوتر.

2 (قازاقدڭ تۇبىر سوزىندە اەكى داۋىسىز دىيىس كوچىلەس
قاتار تۇرمايدى، اونەمدىن آراسىندا داۋىستى دىيىس تورمايچى،
قازاق سوزىندە اەكى داۋىسىز دىيىس كورچىلەس قاتار تورسا،
اوندا سوزدڭ اەكى سوزدەن قورالغان يەسوزدڭ ايچىندە
جالغاۋدڭ بارلىغن كورسەتەدى، بۇركت، كوگرچىن،
چەكبەن، كەتبەن، تىچقان، اركت، بوكتەرگى، بورساق، جىلقى
دەگەن سوزدەردڭ تۇيىرى: كو بۇز، گەر، چەك، كەت، تىچ،
ار، بوك، بور، جل بولۇى كەرەك دە قالغان بولمەدى جورناق
بولۇى كەرەك.

اولاي بولماسا بوريكت، كوگرىچىن، چەكبەن، كەتبەن،
تىچقان، اريكت، بورىسق، جىلىقى بولۇى كەرەك.

اوسى آيتىلغاندى تىل - بايگىچدەر اوتە تەكسەرب قاراۋى كەرەك.
بۇل زاڭ دەب آيتقانىمىز ناغىزاڭ - با، جوق تەك اويغارندى - ما؟

اوسپان تۇركدەرنىڭ سىنگارمونىيىنىڭ بولغانىدىغا جاۋاب
الغان آۋرۇپا جەرلەرنىڭ آناۋلارنىڭ ئايقىن كورىنىپ تۇر. استانبول
= Константинополь، آدرنە = Адрианополь، يانىنىڭ
= Янина، آزىر = Смирна، مارچ = Марица، باكرج
= Бухаре ст، اولاخ = Волахия، باغدان = Молдавия
روسچىق = Рушук، چەتلىنىڭە Цетинье تاغى تالايىلار.

رۇسىيادا اورسچا جاقسى اەك تازا سويلەيتىندەر تۇركدەر.
دڭ اوقىغاندارى، آسىرەسە نوغايىلارمەن بىزدىڭ قازاق-
قرغىزدار؛ ايرمەلى كىرۋىزىندەر، نەمسىدەر، لاتچىدار، فىندەر
اورسچا جامان سويلەيدى. بۇلاردىڭ تىلىندە اونەمەين آكسەنت
دەگەن نارسە بىلىنىپ تۇرادى.

مۇنىڭ سەبەبى مېناۋ: سوڭغى ۋاقىتغا دەيىن بىزدىڭ
رۇسىياداغى تۇركدەردە مۇسلمانچا اوقىتۇ، اوقۇ باراەدى،
اۇلت اوقىتۇى جوق اەدى.

اورس مەكتەبىدەرىنە كىرگەن بالالار آنا تىلن اوقىب آبدەن
جاتتىغىب كىرمەي، آنا تىلى مەن تانس بولماي تۇرب، اورسچا
اوقىي باستايتۇن اەدى. اورس مەكتەبىدەرىنە كىرگەندەردىڭ
اەستەرتى اورس تىلن جاقسى بىلىۋ، اورسچا جاقسى سويلەۋ
بولاتۇن اەدى. اورس مەكتەبىدەرىندەگى اوقىتۇ چىلاردىڭدا
بار تىلەگى جاس اۋسپىرمەكە اورس تىلن جاقسى بىلدرب

تالايلا. (2) سامويەت (قاسۇۋامى)، (3) تۇرك، (4) مانغول
(قالماق، بۇۋرلات)، (5) توڭغۇز. توركدك بۇرنغى تاريخى
قيتاى، آراب، پارسى تىلدەرىندە جازلانغان. بولارنۇرك - مانغول
سوزدەرن اوراسان اوزگەرتب جيبەرگەن.

تاريخداغى جاكىلس سوزدەردى توزەتب آلۇغا سىنگار
مونىينىزم زاڭى جول كورسەتب اوتر. نوغاي تاريخندا
سەلەنخەدەب جازلانغان، بۇل دۇرس اەمەس: سىنگا مونىينىزم
زاڭىچا سەلەنگە ياسىلانغى بوليۋى كەرەك، چنديخندا سىلانغى.
سەلچق دۇرس اەمەس نە سەلچك، سەلچك بوليۋى كەرەك
نە سەلچق، سىلچق بوليۋى كەرەك.

قازاق قرغزدك رۇۋلارينك آدم آتدارينك آراسندا
بورڭغى تۇرك - مانغول آتدارى كوب اۇچرايدى، سوندقدان
تاريخداغى آدمىك، جەردك آندارن آلغاندا اوسى كۇنگى
قازاقداغى آدمىردك، رۇۋلاردك جەردك آتدارى مەن
سالىستىرۇ كەرەك؛ قويلاىدى كويىلەى، ھولاگودى آلەكەدە
ۋ كەرەك؛ چىڭغزدك آتن تەموچىن دەۋدۇرس اەمەس،
تەمرچىين ياتەمرچى بوليۋى كەرەك.

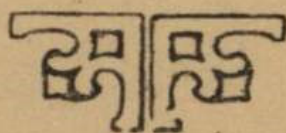
تۇرك، مانغول تىلدەرىنك تۇقىمداس، تۇۋمالاس
اەكەندىگن، قىتاى تىلىندە «ر» دىيىسىنك جوقتيغن اەسكەرسەك
چىڭغزدك آتى تەمرچن بۇلۇغا قولايلى بولا قالادى.

قالپى مەن آيتادى. سوندقدان اورس اچكولندە قاتار اوقىغان
اورس قازاق بالالارى دىكتوبكە جازغاندا قازاقتار خاتاسىز
جازادى، اورسدار خانا مەن جازادى.

مەكتەبدە آنا تىلن جاقسىلاب اوقىغان بالاغا اورس
سوزدەرن كوبيكەدەين دۇرستاب سويلەۋ مۇمكىن اەمەس.

«يىزدىك آيتاين دەگەنىمىز ميناۋ. بوتەنچە جاقسى سويلەيمىن
دەپ ماقتانۋ كەرەك اەمەس، اويلاڭقىراۋ كەرەك.

«آنا تىلن جاقسى بىلب تۇرب بوتەنچە جاقسى سويلەسەك
بۇل سۇيىنچ، آنا تىلن بىلمەي تۇرب بوتەنچە جاقسى سويلەسەك
بۇل كۇيىنچ. «اوز تىلن بىلمەي تۇرب جات تىلدى اەلەكتەي
بەرۋى زور خاتا. بۇل اوقىغانداردىڭ «ھەم اوقىۋچىلاردىڭ
اەسىنەن چىقباۋى كەرەك.

اورس ئىلن ئانا تىلندە قىلب جىبەرۋ اەدى. اوسىلاي بولغان سوڭ ەبر نەچە جل اورسچا اوقىغان بالالار اورسچا اوراسان چەبەر بولب كەتەتۇن اەدى. ئانا ئىلىنك زاڭن آدەتن اۇمىتب كەتەتۇن اەدى. ئانا ئىلىنك ناقۇى سارفى جوقتىغى، اورس ئىلىنك آستامدىغى بولا چاقداغى پايداسى آدامدى قىرقدىراتۇن اەدى.

جاسندا اۇلت مەكتەبندە دۇرستاب اوقىغان آدام، ئانا ئىلىنك زاڭن اۇمىتبايدى، بوتەن تىلك سوزدەرن ئانا ئىلىنك زاڭى مەن آيتامن دەب چاتاسادى. آكسەنت تۇۋادى. بوتەنچە سويلەۋگە، بوتەن اەللك آدامىنان آيراماستاي بولب سويلەۋ بولارغا اوتە قىين بولادى. بولارلك جات تىلدە سويلە. گەندە جاتدىغى ئىلىنب تۇرادى. ءاوز ئىلن جاقسى بىلگەن تۇرككە آۋروپا تىلدەرنندە سويلەۋ قىين بولسا كەرەك.

سوندادا ئىزلك نوغاي قازاق سقلىدى تۇركىدەر اورسچا سونچا ماجاقسى سويلەيدى، بۇلارلك اورس اەمەمەس. دىگى جاقسى سويلەگەننەن ئىلىنب تۇرادى. اوقىغان تۇرك اورسلك ناغز ءادابىيات ئىلى مەن سويلەيدى. ناغز اورس كويىنە جاسندا ءاۋى ايچندە اويرەنگەن ئىلى مەن سويلەيدى: اوقىغان تۇركىدەر اورسلك ءآردىبىسن اچكولده اويرەنگەن

ОПИСАНО
КНИЖНАЯ ПЯТКА
УССР

1-я Образцовая — — — —
Мусульманская типо-литография
— — — — Туркгосиздата.

Туркглавлит № 311.
* * * Тираж 1000.
